

Ключевые слова: типы отношения к болезни, адаптация, самопринятие, принятие других.

The psychological characteristics of applicants with disabilities deal in the article. Their individual psychological characteristics, adaptive styles, types of responses and attitudes to the disease, which have been identified, show prevailing in this category of persons effective models of interaction with the social environment, adequate self-acceptance, active life position.

Keywords: *types of relationships to disease, adaptation, self-acceptance, acceptance of others.*

УДК 159.922.4

С. Є. Солодчук

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглядаються теоретичні основи дослідження міжетнічної взаємодії. На основі аналізу наукової літератури виділено основні соціально-психологічні особливості міжетнічної взаємодії в інформаційному просторі, визначено роль міжетнічного діалогу та міжкультурної компетентності.

Ключові слова: *міжетнічна взаємодія, інформаційне суспільство, міжкультурний діалог, міжкультурна компетентність.*

Сучасний період становлення суспільства можна охарактеризувати як перехід від індустріального до інформаційного. Інформаційне або постіндустріальне суспільство – наступний етап розвитку цивілізації, коли головними продуктами виробництва стають не речі й енергія, а інформація і знання [2]. Обмін інформацією набуває миттєвого та глобального характеру, відстані й державні кордони вже не є суттєвою перешкодою для взаємодії.

Посилення міжетнічної взаємодії стає дедалі характернішою рисою нинішнього етапу розвитку інформаційного суспільства. Проте ця тенденція за різних соціальних умов здатна проявитися досить неоднозначно: вона може виступати однією з об'єктивних закономірностей здійснення інтеграційних процесів та сприяти формуванню громадянського суспільства, а може виявитися джерелом загострення етнокультурних суперечностей [8]. Тому зростаюча частота й інтенсивність міжетнічних контактів в інформаційному просторі ставлять перед наукою завдання вивчення процесів міжетнічної взаємодії в нових суспільних умовах. Зазначені обставини актуалізують потребу у виробленні нових методологічних підходів до розуміння міжкультурної взаємодії.

В українській та російській соціально-психологічній науці проблеми міжетнічної взаємодії, етнічної самосвідомості та ідентичності, етнічних стереотипів та уявлень представлені в роботах Ю. В. Бромлея, П. І. Гнатенка, Є. І. Головахи, В. Б. Євтуха, К. В. Коростеліної, Л. Е. Орбан-Лембрик, М. І.

Пірен, М. І. Савіної, Н. М. Семеніва, В. М. Струніної, Г. В. Солдатової, Т. А. Устименко, М-Л. А. Чепи, М. А. Шугай та ін. У даних роботах розкрито сутність міжетнічної взаємодії, її структуру, типологічні та динамічні характеристики тощо.

У науковій літературі *міжетнічна взаємодія* розуміється як взаємодія представників різних етносів, які проживають в межах одного етнополітичного організму (держави), через безпосередні та опосередковані контакти на індивідуальному та груповому рівнях у всіх сферах суспільного життя, у результаті яких здійснюється обмін етнічною інформацією й під впливом котрих формується уявлення один про одного (етнічні стереотипи), коригуються уявлення про самих себе (етнічні автостереотипи) й формується відповідна етносоціальна ситуація в країні» [1; 8]. У міжетнічній взаємодії беруть участь як мінімум два суб'єкти – етноси, етнічні меншини чи принаймні їхні представники.

У наукових дослідженнях визначено *структуру міжетнічної взаємодії*, до якої дослідники включають наступні компоненти: міжетнічні контакти, міжетнічне спілкування, міжетнічні зв'язки, міжетнічні відносини [1; 8]. Ці структурні компоненти взаємопов'язані, але кожен з них виконує свої функції. Так, міжетнічне спілкування забезпечує передачу етнічної інформації. Міжетнічне спілкування, міжетнічні контакти становлять основу формування міжетнічних зв'язків. Міжетнічні відносини є усталеною системою, яка завершує формування структури етнічної взаємодії [8]. Структурні елементи міжетнічної взаємодії реалізуються на двох рівнях – індивідуальному і груповому (колективному), безпосередньо (скажімо, через пряме спілкування представників різних етносів) чи опосередковано (наприклад, через засоби масової інформації). Структура міжетнічної взаємодії реалізується на побутовому рівні, у процесі виробництва, суспільно-громадської діяльності представників етносів тощо.

Міжетнічна взаємодія може відбуватися у різних напрямках: а) між домінантною і підпорядкованою етнічними групами населення; б) між представниками різних етнічних груп, які перебувають у статусі підпорядкованих.

Загальноновизнаними є три основні типи міжетнічної взаємодії [1; 8]:

1) *інтегруючий* (етнічні спільноти впливають в культуру основного етносу, зберігаючи свою етнокультурну самобутність);

2) *дезінтегруючий* (протидія інтеграції, регіоналізація, сепаратистські тенденції);

3) *конфліктний* (конфлікти у взаємодії між домінуючою і меншинними спільнотами або між самими меншинними спільнотами).

Найбільш оптимальним типом міжетнічної взаємодії вважається інтегруючий тип і більшість країн **при виборі моделі міжетнічної взаємодії** зупиняються на інтеграції.

Типи міжетнічної взаємодії визначаються низкою *чинників*, серед яких дослідники виділяють такі групи: історичні, соціальні, політичні, культурні, ситуативні, психологічні (особові).

Дослідники психологічного напрямку Є. І. Головаха, К. К. Коростеліна, Л. Е. Орбан-Лембрик, Н. М. Семенів, В. М. Струніна, Г. В. Солдатова, Т. А.

Устименко та ін. вважають, що основою міжетнічної взаємодії є цінності, переконання, установки. Одиницею аналізу в психологічних дослідженнях виступає суб'єкт взаємодії з його когнітивними, емоційними та несвідомими характеристиками.

На характер загальної стратегії побудови міжетнічної взаємодії істотний вплив здійснює усвідомлення людьми своєї етнічної належності [6]. Цілком слушною є думка М.-Л. А. Чепи, який наголошує, що «етносом може вважатися лише та спільнота, яка усвідомлює себе як таку; відповідно представником даного етносу можна вважати тільки того індивіда, який усвідомлює себе в цій якості» [9, с. 18].

На думку М.-Л. А. Чепи, на рівні конкретних індивідів головною етнопсихологічною проблемою є проблема *етнічної ідентичності* (тотожності). Процес етнічної самоідентифікації доволі складний, багатомірний, вимагає від суб'єкта більших або менших внутрішніх зусиль, часом проходить болісно і не завжди завершується успішно. Жодна людина, усвідомлює вона це чи ні, не може існувати поза етнічною системою [9].

З етнічною ідентичністю тісно пов'язана етнічна толерантність, яка формується у сфері свідомості та проявляється у вчинках. *Етнічна толерантність* розуміється не просто як відсутність негативного, а скоріше як наявність позитивного ставлення до іншої етнічної групи, тобто як готовність контактувати з представниками цієї групи, сприймати їх такими, якими вони є, при збереженні в той же час, позитивного ставлення й до своєї групи. Толерантність це не просто пасивна терпимість, вона передбачає активну позицію всіх зацікавлених сторін, проте одночасно й відмову від нав'язування своєї точки зору одній зі сторін.

Аналізуючи психологічний аспект міжетнічної взаємодії необхідно акцентувати увагу на тому, що одним із показників міжетнічних відносин виступають *етнічні стереотипи* – оцінки, якості, які приписують тій чи іншій національності. Етнічні стереотипи є достатньо стійкими, бо формуються під впливом історичних традицій, але можуть змінюватися під впливом виховання та соціально-економічних, політичних та культурних умов [6].

У працях В. Б. Євтуха, М. Й. Боришевського, І. В. Данилюка, Л. Е. Орбан-Лембрик, Д. В. Цимбал, М.-Л. А. Чепи та ін. характеризується *міжетнічна взаємодія в українському суспільстві*, яке визначається як поліетнічне середовище (у складі якого понад 100 етносів). Дослідники акцентують увагу на тому, що міжетнічна взаємодія в Україні має свою специфіку, зумовлену тривалим цілеспрямованим іноземним впливом, якого зазнавало населення країни. Довгий час визначальним фактором у формуванні етнонаціональної ситуації був фактор підлеглості й обмеження можливостей розвитку української етнічної спільноти, як і інших спільнот, котрі проживали на території майбутньої єдиної української держави. Ця обставина сприяла формуванню міжетнічної солідарності представників різних етнічностей і втраті своєї самобутності. З отриманням незалежності відбуваються зміни у статусі елементів етнонаціональної структури українського суспільства: українці перетворюються у домінуючу етнічну спільноту, а представники

інших етносів в усталені компоненти цієї структури. Але у деяких регіонах, перш за все в Східній та Південній Україні, в положенні національної меншини (не з кількісної, а з якісної точки зору) опинився український етнос [9]. Як зауважує Д. В. Цимбал, специфіка міжетнічної взаємодії в Україні в тому, що для неї не підходить звичайна формула «національна більшість – національна меншість» [9].

Процеси глобалізації та розвиток інформаційних технологій в українському суспільстві виводять міжетнічну взаємодію на новий рівень, створюючи практично необмежені можливості для міжетнічного спілкування. Але, на жаль, на сьогодні концепція «інформаційного суспільства» не отримала глибокого осмислення і адаптації під українські реалії, хоча об'єктивно така потреба існує.

Дослідження проблеми формування інформаційного суспільства у вітчизняній науці розпочалися недавно та репрезентовані роботами С. Л. Гнатюка, Б. А. Головка, Д. В. Дубова, О. А. Ожевана, А. В. Колодюка, Т. В. Сулятицької та ін.

Найбільш ґрунтовним дослідженням є доповідь науковців Національного інституту стратегічних досліджень [3], в якій «інформаційне суспільство» трактується просто як «феномен» (явище) без критичного його осмислення, а термін «інформаційне суспільство» використовується синонімічно з термінами «інформаційні технології», «галузь інформаційних технологій» та «інформатизація».

Інформаційне або постіндустріальне суспільство - така фаза («хвиля») у розвитку цивілізації, коли головними продуктами виробництва стають не речі й енергія, а інформація і знання [3].

Основними рисами інформаційного суспільства, що вирізняють його від інших етапів розвитку цивілізації, автори доповіді називають [3]:

- 1) створення глобального інформаційного простору, здатного забезпечити нову якість життя;
- 2) збільшення питомої ваги інформаційно-комунікативних технологій, продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті країни;
- 3) поява якісно нових комунікацій та ефективної інформаційної взаємодії людей на засадах зростаючого доступу до національних і світових інформаційних ресурсів, подолання інформаційної нерівності (бідності), прогресуюче задоволення людських потреб в інформаційних продуктах і послугах.

Зараз в Україні стрімко формується масова інтернет-аудиторія та специфічне мережеве соціокультурне середовище, що за своїми основними параметрами буде подібним до таких у розвинених країнах (диверсифікація аудиторії, формування нових моделей інформаційного споживання, соціальної та політичної активності тощо). У той же час спостерігається збереження значного дисбалансу між віковими, регіональними аудиторіями вітчизняного сегменту мережі інтернет. Міста-мільйонники досі залишаються основним джерелом вітчизняної інтернет-аудиторії (на 6 міст припадає 25 % від загальної інтернет-аудиторії). Крім того, інтернет на сьогодні залишається переважно молодіжним середовищем – частка користувачів старше 45 років складає лише 18 % від загальної кількості. Враховуючи складну демографічну ситуацію, необхідно залучати старше покоління до використання сучасних

інформаційних технологій, і зокрема мережі інтернет. На сьогодні лише 3 % від загальної кількості користувачів становлять особи старші 60 років, що фактично означає їх виключність із загальнодержавних процесів розбудови нового типу суспільства [3].

Однак автори доповіді визнають, що «для України, яка все ще перебуває в стані цивілізаційної невизначеності, інформаційне суспільство, на жаль, багато в чому залишається радше популярним гаслом із лексики європейських декларацій, ніж реальною практикою» [3].

Таким чином, інформаційне суспільство в Україні переживає період свого становлення. Водночас очевидно, що відбувається інтенсивна інформатизація більшості сфер людського життя та діяльності, а це є запорукою того, що новітні інформаційні технології невдовзі стануть визначальними чинниками соціально-економічного та інтелектуально-духовного розвитку українського соціуму. Загалом динаміка розвитку інформаційного суспільства в Україні протягом останніх років є стабільно позитивною, і це можна вважати сталою тенденцією.

На думку В. Б. Євтуха, інформаційне суспільство, що формується в Україні, потенційно має невичерпний ресурс, але фактично поки що функціонує не дуже помітно. Його вплив на якість міжетнічної взаємодії не настільки вагомий, щоб визначальним чином впливати на її результати. На жаль, на сьогодні у комп'ютерному просторі з його надзвичайним потенціалом з'являються переважно образливі для вихідців з інших країн матеріали, які заряджені негативною енергією, мають конфронтаційний характер й далекі від того, щоб сприяти розвитку міжетнічної взаємодії, навпаки, вони її руйнують [1].

Таким чином, інтенсивність міжетнічних контактів в інформаційному суспільстві актуалізувала проблему оптимізації міжетнічної взаємодії. Для інформаційного суспільства вкрай важливим є налагодження взаєморозуміння, розвиток толерантності, поваги до інших народів і культур, взаємопідтримка і допомога у розвитку власної культури, мови, традицій.

Проблема ефективної міжособистісної взаємодії досліджується в працях В. Б. Євтуха, А. Д. Карнишова, Д. В. Цимбал, М.-Л. А. Чепи та ін.

А.Д. Карнишов у своєму дослідженні визначив соціально-психологічні умови ефективності міжетнічної взаємодії [4]:

1. Суб'єктами міжетнічної взаємодії визнається унікальність і самоцінність кожного.
2. Високі адекватні самооцінки і самоповага представників етносів.
3. Подолання етнічних стереотипів стосовно один одного.
4. Визнання традицій, звичаїв, обрядів та інших етнічних норм народів, у міжетнічній взаємодії підтримуються найбільш значимі з них.
5. Участь у спільній діяльності представників етносів, що дозволяє ефективно реалізувати індивідуальні ролі та підняти власний статус і престиж.
6. Унікальні особливості інших етносів, специфічні уміння та навички їх представників сприймаються як можливість розширення власних потенціалів і здібностей, як перспективи розвитку.

Названі умови ефективності міжетнічної взаємодії можуть доповнюватися в залежності від конкретних обставин.

Для інформаційного суспільства особливо гостро постає питання про толерантність, яка виражається у прагненні досягти взаєморозуміння і узгодити різні звичаї, традиції, інтереси, погляди без застосування тиску, а навпаки через пояснення, виховання.

У цьому контексті конструктивну роль має відіграти міжкультурний діалог як важлива складова міжетнічної взаємодії. В. Б. Євтух визначає його таким чином: «Міжкультурний діалог – це «відкритий та наповнений повагою обмін поглядами між індивідами, групами з різним етнічним, релігійним й лінгвістичним походженням та спадщиною на основі взаємного порозуміння та поваги» [1]. Автор пропонує розглядати феномен «міжкультурного діалогу» у рамках теорії інтеракціонізму, що передбачає його інтерпретацію як складової процесу взаємодії.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що теоретичне дослідження міжетнічної взаємодії в інформаційному суспільстві дозволило виділити ключові моменти.

По-перше, завдяки розвитку інформаційних технологій значно зростає кількість міжетнічних контактів та розширюється віртуальний простір міжетнічної взаємодії, що об'єднує всіх бажаючих спілкуватися та передбачає радикальну зміну способів передачі інформації, кардинальне збільшення обсягів інформації. Міжетнічна взаємодія набуває нової якості.

По-друге, інформаційне суспільство є міжетнічним за своєю природою, в якому взаємодіють представники різних етносів.

По-третє, сучасні технології інформаційного суспільства сприяють забезпеченню рівного доступу суб'єктів міжетнічної взаємодії до інформації та сприяють рівноправності у спілкуванні.

По-четверте, сучасні інформаційні технології дозволяють суб'єктам міжетнічної взаємодії переходити у віртуальний вимір та формувати етнічні осередки наднаціонального рівня, сприяючи зростанню етнічної солідарності.

По-п'яте, в умовах інтенсифікації міжетнічної взаємодії між представниками різних етносів із усією гостротою постає завдання теоретичного осмислення можливостей та засобів досягнення максимального взаєморозуміння, запобігання конфліктам.

Перспектива подальшого вивчення зазначеної проблеми полягає в дослідженні різноманітних проявів міжетнічної взаємодії в інформаційному суспільстві. Загалом, концепція «інформаційного суспільства» на сьогоднішній день не отримала глибокого осмислення і суспільна потреба в дослідженнях даного напрямку є очевидною.

Література

1. Євтух В. Б. Роль міжетнічної взаємодії у контексті особистісного та суспільного розвитку / В. Б. Євтух // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: Збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 9. – 264 с. – С. 5-12.

2. Інформаційне суспільство // Вікіпедія [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційне_суспільство.

3. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – К.: НІСД, 2010. – 64 с.

4. Карнышев А. Д. Феномены межэтнического взаимодействия и межкультурная компетентность / А. Д. Карнышев // Сибирский психологический журнал. – 2008. – №28. – С. 21-28.

5. Колодюк А. В. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / А. В. Колодюк; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2005. – 20 с.

6. Семенів Н. М. Психологічні параметри міжособистісної взаємодії у структурі розвитку особистості (етнопсихологічний аспект) / Н. М. Семенів // Вісник НТУУ "КПІ": Філософія. Психологія. Педагогіка. – К.: НТУУ "КПІ", 2010. – Вип. 1. – С. 135-139.

7. Сулятицька Т.В. Міжкультурна взаємодія в інформаційному суспільстві: комунікативний аспект: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 / Т. В. Сулятицька; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2012. – 20 с.

8. Цимбал Д. В. Міжетнічна взаємодія в умовах великого міста: Автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Д. В. Цимбал; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 17 с.

9. Чепа М.-Л. А. Етнопсихологічний вимір цивілізаційного поступу / М.-Л. А. Чепа. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 104 с.

10. Чепа М.-Л. А. Психологічні чинники виникнення та руйнування комплексу меншовартості / М.-Л. А. Чепа // Роль національного характеру у процесах визвольної боротьби і державотворення: Матеріали науково-практичної конференції. – К., 1997. – С. 44-46.

***Аннотация.** В статье рассматриваются теоретические основы исследования межэтнического взаимодействия. На основе анализа научной литературы выделены основные социально-психологические особенности межэтнического взаимодействия в информационном пространстве, определено роль межэтнического диалога и межкультурной компетентности.*

***Ключевые слова:** межэтническое взаимодействие, информационное общество, межкультурный диалог, межкультурная компетентность.*

Annotation. Theoretical foundations of study for inter-ethnic co-operation are examined in the article. On the basis of scientific literature analysis, the basic social and psychological features of inter-ethnic co-operation in informative space are found out, the role of inter-ethnic dialog and inter-culture competence.

***Keywords:** inter-ethnic co-operation, informative society, inter-culture dialog, inter-culture competence.*